

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علوم و فنون قرآن کریم
دانشکده علوم قرآنی تهران

پایان نامه برای دریافت کارشناسی ارشد
در
علوم قرآن

رمزگشایی از امثال قرآن با تاکید بر نظریه امام محمد غزالی

استاد راهنما:

دکتر مستقیمی

استاد مشاور:

دکتر خسروی

بهمن ۸۸

تمامی حقوق این اثر متعلق به دانشکده
علوم قرآنی تهران است.

تقدیم بہ:

یگانہ منجی عالم بشریت، عصارہ پاکئی ما، آخرین پرچار توحید

مہدی صاحب الزمان (عج)

تقدیر و تشکر

از استاد ارجمند سرکار خانم دکتر مستقیمی که در تدوین این رساله مراب به جدیت یاری رساندند

و

خانواده گرامیم و تمام کسانی که

در حفظ و نگه داشتن مراحل تحصیل به اینجانب کمک کردند.

چکیده

امام محمد غزالی در کتاب مشکاة الانوار خود نظریه ای عرفانی پیرامون امثال قرآن ارائه می دهند. و با توجه به تمثیل نور در سوره ی مبارکه ی نور مدعی می شود که می تواند پرده از تماثل قرآن بردارد. در این نظریه به نحو خاصی بین مثال و ممثل در قرآن ارتباط های تکوینی برقرار می کند. از آن جا که این نظریه در بحث امثال قرآن جایگاه ویژه ای دارد و هیچ پیشینه پژوهشی برای تدوین آن وجود نداشت، در این رساله با استخراج برخی مبانی هستی شناسی (اصل تشکیک و ترتیب طولی عوالم وجود و اصل تجلی و ظهور) و برخی مبانی معرفت شناسی و انسان شناسی (درجات و مراتب انسانی در فهم عالم تکوین و تشریق) می پردازیم.

برای تبیین نظریه، با تاکید بر خصائص زبانی قرآن و روابط معنایی امثال و تفسیر تطبیقی آیه نور و دیدگاه قرآن پژوهان پیرامون امثال سعی در تدوین برخی از جوانب این نظریه شده است. با تبیین نظریه غزالی در ورای هر مثال قرآنی معنای تکوینی نهفته شده که در رمزگشایی از امثال قرآن با استفاده از تفاسیر مختلف روایی، شیعی و عرفانی به این معانی تکوینی بر روی مثال های عینی اشاره می شود.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
کلیات تحقیق.....	۱
مقدمه.....	۵
فصل اول مبانی نظریه ابو حامد غزالی پیرامون امثال قرآن	۶
بخش اول: تبیین اجمالی نظریه امام محمد غزالی	۷
۱-۱-۱- مروری بر زندگی نامه و آثار و تالیفات غزالی.....	۷
۱-۱-۱-۱- روش فکر و فلسفه غزالی.....	۹
۱-۱-۱-۲- مخالفان غزالی.....	۹
۱-۲-۱- معانی امثال قرآن.....	۱۱
۱-۲-۱- بررسی معانی لغوی و اصطلاحی مَثَل.....	۱۱
۱-۲-۱- معانی لغوی مثل.....	۱۱
۱-۲-۱-۲- مثل در اصطلاح.....	۱۳
۱-۳-۱- معانی مختلف مَثَل در قرآن کریم.....	۱۳
۱- مثل و شبیه و مانند.....	۱۴
۲- حکایت و داستان.....	۱۴
۳- عبرت پذیری.....	۱۵
۴- الگو و نمونه.....	۱۶
۵- صفت.....	۱۷
۶- سخن حکیمانه و درخور تأمل و دقت.....	۱۸
۷- سخن غریب و رمز گونه.....	۱۸
۸- عذاب.....	۱۸
۹- سنت و روش.....	۱۹
۳-۱-۱- تبیین اجمالی دیدگاه غزالی پیرامون تمثیل نور.....	۱۹
بخش دوم: مبانی هستی شناسی	۲۳
۱-۱-۱- تعریف مبانی.....	۲۳
۱- مبانی مشترک و مختص.....	۲۳

۲۳	۲- مبانی کلامی
۲۳	۴- مبانی گرایشی
۲۴	۵- مبانی صدورری
۲۴	۶- مبانی دلالی
۲۴	۱-۲-۱- محاذات طولی و مماثلت عوالم پایین تر با عوالم بالاتر
۲۵	۱-۲-۱-۱- اصل تشکیک وجود
۲۵	۱-۲-۱-۲- اصل تجلی و ظهور
۲۶	۱-۲-۱-۲- قرآن، تجلی ذات اقدس اله
۲۷	۱-۲-۳-۱- تجلی قرآن
۲۷	۱-۲-۲- نظام أحسن
۲۸	۱-۲-۳- اصل عدم تجافی در تنزلات وجود
۲۸	۱-۲-۳- تفاوت تجلیات و مقتضیات آن در عوالم وجود
۲۹	۱-۲-۱- مبانی هستی شناسی از دیدگاه غزالی
۲۹	۱-۲-۱- حقیقت نور از دیدگاه غزالی
۳۰	۱-۲-۲- مراتب تجرید نور از دیدگاه غزالی
۳۰	۱-۲-۳- درجات انوار
۳۱	۱-۲-۴- منبع انوار
۳۱	۱-۲-۵- نسبت نور خدا با آسمان و زمین
۳۲	۱-۲-۶- اطلاق حقیقت یا مجاز بر نور
۳۲	۱-۲-۶- ترتیب وجود از دیدگاه سهروردی
۳۳	۱-۲-۷- مراتب وجود و ارتباط آن با مراتب نور
۳۴	بخش سوم مبانی معرفت شناسی و انسان شناسی
۳۴	۱-۳- اصول معرفت شناسی مرتبط با حل مسأله معنا
۳۴	۱-۳-۱- معرفت حضوری
۳۴	۱-۳-۲- ملازمه اشراق ادراک با دریافت های حسی
۳۶	۱-۳-۳- عجز معرفت از شناسایی عالم معانی

- ۳۶ ۱-۳-۴- تفاوت مراتب انسان در فهم شریعت
- ۳۷ ۱-۳-۵- اصول معرفت شناسی از دیدگاه غزالی
- ۴۱ **فصل دوم: خصائص و تئوری های زبانی قرآن در حوزه امثال**
- ۴۲ **بخش اول: خصائص زبانی قرآن و زبان عرف**
- ۴۲ ۱-۱-۲- مفهوم زبان قرآن
- ۴۲ ۱. لغت و لهجه
- ۴۳ ۲. القاء سخن در سطح مخاطب
- ۴۳ ۳. نظام بندی سخن متناسب با جهان بینی گوینده
- ۴۴ ۱-۲-۱- خصائص اصلی زبان قرآن از دیدگاه قرآن
- ۴۴ ۱. لسان عربی
- ۴۶ ۱-۲-۳- اهمیت توجه به خصائص زبانی قرآن
- ۴۷ ۱-۲-۴- سایر خصائص زبانی قرآن
- ۴۷ ۱-۲-۴-۱- مخاطب شمولی قرآن در سطح معانی عامه
- ۴۸ ۱-۲-۴-۲- شمول و گستردگی دایره موضوعات
- ۴۸ ۱-۲-۴-۳- ذو مراتب بودن معانی زبان قرآن
- ۴۸ ۱-۲-۴-۱- نظام طولی عوالم وجود
- ۵۰ ۱-۲-۴-۲- تجلی و پیوستگی مراتب قرآن
- ۵۱ ۱-۲-۴-۳- مراتب نزول قرآن
- ۵۱ ۱-۲-۴-۳-۴- قرآن و تنزل تکوین به اعتبار
- ۵۲ ۱-۲-۴-۴- جهانی بودن قرآن
- ۵۳ ۱-۲-۴-۵- جاودانگی بودن قرآن
- ۵۳ ۱-۲-۴-۶- هدایت و تربیت
- ۵۳ ۱-۲-۴-۷- قدسی بودن و تنزه از تغییر
- ۵۴ ۱-۲-۴-۸- مصونیت از تحریف
- ۵۴ ۱-۲-۵- خصائص زبان عرف
- ۵۴ ۱. محدود بودن به تاریخ یا جغرافیای خاص

۲. عدم مخاطب شمولی ۵۴
۳. دارا نبودن ریشه های تکوینی ۵۴
۴. سازگار بودن زبان عرف با ویژگی های کاربردی زبان ۵۴
۵. سازگاری بر قواعد ادبی و لغوی ۵۵
۶. سازگار بودن با برخی از خصوصیات محیطی ۵۵
۷. در معرض تطور بودن زبان عرف ۵۵
۸. جهان شمول نبودن زبان عرف ۵۵
۹. وجود ارتباط های شبکه ای خاص دستگامی در زبان عرف ۵۵
۱۰. محدود بودن زبان عرب به قالب های فرهنگی عرفی ۵۶
- بخش دوم: خصائص زبانی قرآن در حوزه امثال و تفاوت ان با زبان عرف ۵۷**
- ۱-۲-۲- تفاوت زبان عرف و زبان قرآن ۵۷
- ۲-۲-۲- تفاوت امثال قرآن با دیگر امثال ۵۸
- ۳-۲-۲- خصائص زبانی قرآن در حوزه امثال ۵۹
- بخش سوم: روابط معنایی امثال در قرآن و عرف ۶۰**
- ۱-۳-۲- روابط معنایی در قرآن ۶۰
- ۱-۱-۳-۲- روابط معنایی ۶۰
- ۲-۱-۳-۲- اقسام روابط معنایی در قرآن کریم ۶۱
- ۱-۲-۱-۳-۲- راه های شناخت سیاق ۶۱
- ۲-۲-۱-۳-۲- اصالت سیاق ۶۱
- ۱-۲-۱-۲- روابط و پیوندهای معنایی در واژگان ۶۲
- ۲-۲-۱-۲- معناشناسی شناختی قرآن ۶۳
- ۲-۳-۲- ذوبطون بودن قرآن ۶۴
- ۱-۲-۳-۲- شواهد قرآنی ظهر و بطن ۶۵
- ۲-۲-۳-۲- ظهر و بطن از منظر روایات ۶۵
- ۳-۲-۳-۲- تأویل آیات قرآن ۶۶
- بررسی روابط معنایی در امثال ۶۹

- ۶۹ ۳-۳-۲- بررسی روابط معنایی درامثال منافقین و یهودیان
- ۶۹ ۱-۳-۳-۲- آتش افروزان
- ۷۰ ۱-۱-۳-۳-۲- استفاده از سیاق در پیوند معنایی
- ۷۱ ۲-۱-۳-۳-۲- پیوند واژگان
- ۷۲ ۳-۱-۳-۳-۲- استفاده از جانشینی معنایی
- ۷۳ ۲-۳-۳-۲- مثل باران و رگبار
- ۷۳ ۱-۲-۳-۳-۲- پیوند واژگان
- ۷۴ ۲-۲-۳-۳-۲- پیوند واژگان
- ۷۵ ۳-۳-۳-۲- مثل پشه
- ۷۶ ۱-۳-۳-۳-۲- سبب نزول آیه
- ۷۷ ۴-۳-۳-۲- سنگدلان
- ۷۷ ۱-۴-۳-۳-۲- ارتباط مثل با سوره
- ۷۸ ۲-۴-۳-۳-۲- استفاده از مطلق و مقید در پیوند معنایی
- ۷۸ ۵-۳-۳-۲- مثل چوپان و گوسفند
- ۷۸ ۱-۵-۳-۳-۲- پیوند واژگان
- ۷۹ ۲-۵-۳-۳-۲- استفاده از سیاق در پیوند معنایی
- ۸۱ ۴-۳-۲- ارتباط معنایی مثل دنیا در آیات مختلف قرآن کریم
- ۸۱ دنیا، گیاه و آب
- ۸۲ ۱-۴-۳-۲- استفاده از همنشینی معنایی در پیوند معنایی مثل
- ۸۴ ۲-۴-۳-۲- زندگی و باران
- ۸۵ ۳-۴-۳-۲- دنیا، باران و بازی های کودکانه
- ۸۶ ۵-۴-۳-۲- پیوند واژگان در کلام شیخ بهایی
- ۸۸ **بخش چهارم: تئوری های زبان قرآن**
- ۸۸ ۴-۲- تئوری های زبان قرآن
- ۸۸ ۱-۴-۲- فطری بودن زبان قرآن
- ۸۹ ۲-۴-۲- عرفی بودن زبان قرآن

- ۲-۴-۲-۱- مبانی نظریه عرفی بودن زبان قرآن ۸۹
- ۲-۴-۲-۲- بررسی برخی شبهات وارد بر این نظریه ۹۰
۱. ناسازگاری عرفی بودن با جاوید و جهانی بودن پیام: ۹۰
۲. پذیرش نواقص و کاستی های سخن گفتن عرفی: ۹۰
۳. وجود اشارت علمی در قرآن: ۹۰
- ۲-۴-۳- تمثیلی بودن زبان قرآن ۹۰
- نظریه تمثیل (توماس آکویناس) ۹۱
- تمثیل تناسب از نظر توماس راهی به سوی معرفت نسبت به خدا ۹۱
- ۲-۴-۴- نظریه زبان نمادین دینی؛ (یا رمز و کنایه و تمثیل) ۹۲
- ۲-۴-۵- ترکیبی بودن زبان قرآن ۹۲
- امام خمینی در این مورد می گوید: ۹۳
- نظر برگزیده ۹۳
- فصل سوم رمزگشایی از امثال قرآن بر اساس آیه نور** ۹۴
- بخش اول: تفسیر تمثیل نور** ۹۵
- ۳-۱-۱- تفسیر و وجه تشبیه ۹۵
- ۳-۱-۲- تفسیر عرفانی تمثیل نور با توجه به نظریه غزالی ۹۵
- در کیفیت نور و جوهی است: ۹۶
- ۳-۱-۲-۱- عرفا و دانشمندان اهل تصوف را درباره آیه نور تاویلات ظریفی است از جمله: ۹۷
- ۳-۱-۲-۲- تفسیر «نور علی نور» ۹۸
- تفاوت نور حسی با نور خدا ۹۸
- ۳-۱-۲-۳- اقسام نور ۹۹
- ۳-۱-۲-۴- تفاوت الله نور و النورالله: ۱۰۰
- برداشت علمی از آیه (انرژی اتمی در مرکز هر ماده ای) ۱۰۰
- ۳-۱-۲-۵- تفسیر عرفانی از آیه نور به افاضه وجود ۱۰۱
- ۳-۱-۲-۶- قوای باطنی از نظر ابن سینا (تمثیل آیه نور) ۱۰۱
- ۳-۱-۳- دیدگاه مفسران پیرامون آیه نور ۱۰۲

۱۰۶	بخش دوم: رمز‌گشایی از امثال قرآن
۱۰۶	۲-۳- اقسام مثل در قرآن کریم
۱۰۶	۳-۲-۱- امثال ظاهره
۱۰۷	الف) تشبیهات تمثیلی
۱۰۸	ب) مثل های قیاسی
۱۰۸	ت) مثل های توصیفی
۱۰۹	ث) مثل های رمزی
۱۰۹	ج) مثل های تاریخی
۱۱۰	چ) مثل های فردی
۱۱۰	۳-۲-۲- امثال سائره
۱۱۱	۳-۲-۳- امثال کامنه
۱۱۲	۳-۲-۴- مثل های مکی
۱۱۳	۳-۲-۵- مثل های مدنی
۱۱۴	۳-۲- مروری بر نظریات و دیدگاه های مختلف پیرامون امثال قرآن
۱۱۴	۳-۲-۱- امثال قرآن از دیدگاه اندیشمندان و قرآن پژوهان
۱۱۶	مرحوم معرفت درباره هدف امثال قرآن می گوید:
۱۱۸	۳-۲-۳- تفاسیر ظاهری و باطنی برخی از امثال قرآن
۱۱۸	۳-۲-۱- تمثیل حق و باطل
۱۲۰	رمز‌گشایی از تمثیل حق و باطل
۱۲۲	۳-۲-۱- تمثیل درخت پاک و ناپاک
۱۲۳	رمز‌گشایی از تمثیل درخت پاک و ناپاک
۱۲۳	امام خمینی در تفسیر این آیه می گویند:
۱۲۴	نتایج
۱۲۵	فهرست منابع و مأخذ
۱۳۲	چکیده انگلیسی

کلیات تحقیق

بیان مساله

ابوحامد غزالی در کتاب مشکاه الانوار با تفسیرهایی که از آیه نور «الله السموات و الارض ...» ارائه می دهد رابطه امثال و ممثلات را براساس روابط تکوینی به گونه خاصی تفسیر می نماید. وی ابتدا با بررسی وجوه معانی نور در عرف عام، خاص و خاص خاصان و اثبات نورالانوار بودن ذات حق و سرچشمه گرفتن سایر انوار از او به تفسیر تمثیلات آیه نور می پردازد.

غزالی معتقد است غیر از نورالانوار، سایر انوار حقیقتی ذاتی و مستقل نداشته و انوار عاریتی هستند. (برخلاف نظریه فیض کاشانی). ابوحامد غزالی الفاظی مانند (مشکاه، مصباح، زجاجه، شجره، زیت و نار) را رموزی تمثیلی می داند که اشاره به معانی ممثلات تکوینی و پنهان در پشت بوده کلمات دارند. وی با رویکرد عرفانی، درجات ارواح بشری (روح حساس، روح خیالی، روح عقلی، روح فکری و روح قدسی نبوی) را درجاتی از انوار الهی و کلمات مذکور در آیه را رموز این ارواح برمی شمارد. وی تمثیل را وسیله رسیدن به حقائق عالم غیب می داند و الفاظ تمثیلی قرآن را کلیدهای اسرار غیب دانسته که با آن می توان به ممثلات رسید ایشان معتقد است تفسیر امثال قرآن براساس پایه های تعبیر خواب با عبور از مثال به ممثل امکان پذیر است.

مفسرانی چون علامه طباطبایی در تفسیر خود به این نظریه اشاره دارد و می گوید: وقایعی که در عالم شهادت رخ می دهد، مثال هایی است که صاحبان خرد را به حقائق عالم غیب رهنمون می کند که در این رساله با استخراج برخی مبانی هستی شناسی و معرفت شناسی عارفان و تجزیه و تحلیل تمثیل نور، سعی در تدوین برخی از جوانب این نظریه خواهیم داشت.

در واقع طبق این نظریه تعابیر لفظی در مثال های قرآن، خصیصه هایی مثال زبان محاوره و عرف را ندارد و با کشف رموز تجلیات در آیه نور تبیین می شوند. به همین دلیل برخی از خصائص زبانی قرآن و عرف و بیان تفاوت های آن و تئوری های مختلف پیرامون زبان قرآن را بحث می کنیم.

از آن جا که مهم ترین تفاوت زبان عرب و زبان قرآن، وجود روابط معنایی در قرآن می باشد، پژوهشی در ارتباط معنایی امثال از قبیل پیوند واژگان به پیوند سیاقی، پیوندهای موضوعی و ساختاری، بخشی دیگر از مسئولیت این پایان نامه می باشد.

در امثال قرآن علاوه بر روابط معنایی، روابط دیگری وجود دارد که نمی تواند به مثابه تمثیل در زبان بشری، فاقد پایه های عمیق تکوینی باشد. تشکیک طولی عوالم وجود و تنزل قرآن به صورت غیر متجافی و ظهور تکلم الهی در این عوالم، موجب می شود که مثال های قرآنی دارای ریشه های تکوینی

در جهان برتر گردند که بررسی مفاهیم عوالم وجود، ظهور و تجلی و تنزل قرآن و ارائه مثال های عینی از ارتباط تکوینی مثال و ممثل تحت عنوان رمزگشایی از امثال بخش دیگری از رسالت این پایان نامه است.

پیشینه علمی

در مورد امثال القرآن، چندین کتاب «پایان نامه» نوشته شده که در فهرست منابع و برگه جستجو به آنها اشاره کرده ایم تنها به دسته بندی امثال اشاره شده، در حالی که توجه به ارتباط امثال با یکدیگر و شیوه های رمزگشایی از آن با توجه به نظریه ابوحامد غزالی، تحقیقی کاملاً نوین می باشد.

پرسش های اصلی و فرعی

۱. تفسیر و تاویل مثال های قرآن براساس نظریه امام محمدغزالی چگونه است؟
۲. تفاوت خصوصیات مثال های قرآنی در زبان قرآن با ویژگی های مثال ها در زبان محاوره چیست؟
۳. آیا امثال قرآن با یکدیگر رابطه دارند؟ تشخیص این رابطه چه سودی دارد؟
۴. بین مثال های قرآن و ریشه های تمثیلی آن چه روابط تکوینی وجود دارد؟

فرضیه ها:

۱. رمزگشایی از امثال قرآن براساس رموز تجلیاتی که در آیه نور طبق (نظریه امام محمدغزالی) تبیین می شوند، با شیوه تعبیر خواب ارتباط دارد.
۲. خصوصیات مثال ها در زبان قرآن، دارای تفاوت هایی با مثال های زبان محاوره است. از جمله این تفاوت ها تکوینی بودن و دارای وجوه عدیده بودن تمثیلات قرآنی است.
۳. امثال قرآن مانند سایر آیات با یکدیگر روابط قابل توجهی دارند و تشخیص روابط مختلف بین امثال در تفسیر و تبیین امثال مفید است.
۴. مثال های قرآن ریشه های تکوینی دارند که براساس ترتیب طولی عوالم و تنزل آن تفسیر می شوند.

هدف ها و ضروریات تحقیق

۱. تبیین مثال های قرآنی در حوزه روابط معنایی
۲. تبیین نظریه امام محمدغزالی در رمزگشایی از امثله قرآنی

فواید علمی و کاربردی تحقیق

۱. معناشناسی مثل در قرآن کریم
۲. نزدیک نمودن مقصود آیات به عقل و درک بشر

پیش بینی فهرست مطالب

مقدمه

فصل اول: مبانی نظریه ابوحامد غزالی پیرامون امثال قرآن

بخش اول: تبیین اجمالی نظریه ابوحامد غزالی

بخش دوم: مبانی هستی شناسی

بخش سوم: مبانی معرفت شناسی

فصل دوم: خصائص و تئوری های قرآن در حوزه امثال

بخش اول: خصائص زبانی قرآن و زبان عرف

بخش دوم: خصائص زبانی قرآن در حوزه امثال و تفاوت آن با زبان عرف

بخش سوم: تفاوت روابط معنایی امثال در قرآن و عرف

بخش چهارم: تئوری های زبان قرآن

فصل سوم: رمزگشایی از امثال قرآن براساس آیه نور

بخش اول: تفسیر تمثیل نور در سوره مبارکه نور

بخش دوم: رمزگشایی از امثال قرآن

جنبه نوآوری در پایان نامه

رمزگشایی از امثال قرآن کریم با توجه به نظریه ابوحامد غزالی و رویکرد معناشناسی جدید، تحقیق کاملاً نوین است.

مراجع استفاده کننده

همه مراکز علمی و تحقیقاتی اعم از حوزه و دانشگاه

فهرست منابع:

۱. مشکاه الانوار ابو حامد غزالی، ترجمه صادق آوین وند، انتشارات امیر کبیر، تهران ۶۴، چاپخانه سپهر.
۲. تفاسیر شیعه و سنی از جمله تفسیر المیزان، مفاتیح الغیب فخر رازی، تفسیر بیضاوی، فی ضلال القرآن سید قطب - نورالثقلین - مجمع البیان و ...
۳. کتب لغت مثل: مفردات راغب، معجم مقاییس اللغه، لسان العرب و ...
۴. کتب حدیث مثل: اصول کافی، وسائل الشیعه، بحار الانوار و ...
۵. کتب علوم قرآنی مثل الاثقان فی علوم القرآن جلال الدین عبدالرحمن سیوطی، البرهان زرکشی
۶. الامثال فی القرآن الکریم، ابن قیم، شمس الدین محمد بن ابی بکر، تحقیق ابراهیم محمد، مکتبه الصحابه، مصر، چاپ اول، ۱۴۰۶
۷. فرهنگ امثال القرآن و معادل های آن در زبان فارسی، رضوی، محمد، سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ و نشر بین الملل، تهران ۱۳۸۳.
۸. ۵۷ مثل قرآنی، جعفر سبحانی، انتشارات دارایی، ۱۳۷۸.
۹. پایان نامه امثال در قرآن، الهه رئوفی، استاد راهنما سید محمد باقر حجتی، تهران، ۱۳۷۲.
۱۰. پایان نامه امثال المصرحه فی القرآن الکریم، رضیه رضوانی، استاد راهنما فیروز حریرچی، قم، ۱۳۷۹.
۱۱. تفسیر امثال القرآن، اسماعیلی، اسماعیل، انتشارات اسوه چاپ سوم، بی تا.

مقدمه

امثال قرآن از مباحث مهم علوم قرآن است که اعم از تمثیل و ضرب المثل می باشد. و خداوند متعال آن ها را جهت تفکر، تذکر، موعظه و اندیشیدن در قرآن کریم بیان می کند. امام محمد غزالی در کتاب مشکاه الانوار خود نظریه ای عرفانی پیرامون امثال قرآن ارائه می دهند و با توجه به تمثیل نور «الله نور السموات و الارض ...» مدعی می شود که حقایقی در ورای هر مثال وجود دارد که از آنان به ارتباط تکوینی یاد می نماییم.

در فصل اول پس از تبیین نظریه امام محمد غزالی و زندگی نامه و تالیفات غزالی و معنای مثل در قرآن، برای روشن شدن و تبیین بهتر نظریه، از مبانی هستی شناسی و معرفت شناسی عارفانی نظیر ملاصدرا، عارف شبستری، محی الدین عربی و ... بهره می گیریم.

از آن جا که لازمه ارتباط تکوینی میان مثال و ممثل، این است که زبان امثال قرآن از جنس امثال عرف نباشد، در فصل دوم برخی از خصائص زبانی قرآن و خصائص زبانی عرف را ذکر کرده و به بیان تفاوت آنها می پردازیم و سپس به مهم ترین تفاوت آن ها که روابط معنایی (ارتباط واژگان و ارتباط های سیاقی، ارتباط ساختاری و موضوعی) و ذو بطون بودن زبان قرآن می باشد، اشاره شده و نمونه های عینی آن را تحت دو عنوان تمثیل منافقان و یهودیان و تمثیل دنیا می آوریم.

در فصل سوم پس از تفسیر تطبیقی تمثیل نور و دیدگاه عرفا پیرامون این آیه و بیان مشابهت ها و تفاوت های دیدگاه ها با نظریه غزالی، امثال قرآن را از نظر قرآن پژوهان و اندیشمندان بررسی کرده و به رمزگشایی از امثال در دو تمثیل حق و باطل و تمثیل درخت پاک و ناپاک می پردازیم.

فصل اول مبانی نظریه ابو حامد غزالی پیرامون امثال قرآن

- تبیین اجمالی نظریه ابو حامد غزالی

- مبانی هستی شناسی

- مبانی معرفت شناسی و انسان شناسی

بخش اول: تبیین اجمالی نظریه امام محمدغزالی

۱-۱-۱- مروری بر زندگی نامه و آثار و تالیفات غزالی

در سال ۴۵۰ هجری، در خانواده محمد طوسی در طبران طوس (که وی را غزالی می خواندند و در مجلس فقیهان و صوفیان در عین بی سوادى شرکت می کرد). پسری به دنیا آمد که پدر نام او را محمد نامید و کنیه ابوحامد به وی می داد. ابوحامد و برادرش احمد خردسال بودند که پدر وفات یافت و تربیت دو فرزند خود را به دوست صوفی خود سپرد و به وی اجازه داد که تمام سرمایه پدرشان را خرج تعلیم این دو پسر نماید.

اهل شهر طوس بیشتر بر مذهب شافعی و حاکمان بیشتر حنفی بودند و تمایلات شیعی نیز به دلیل وجود مزار شریف امام (مشهد) وجود داشت که در آن زمان اکثر شهرهای ایران در کشمکش اختلاف این فرقه ها بودند اما آنچه در طوس غلبه داشت روح دیانت بود که در همان کودکی در ابوحامد تاثیر گذاشت.

سرانجام روزی رسید که اندوخته پدریشان تمام شد و جوانمرد صوفی، ابوحامد و برادرش را به مدرسه فرستاد. احمد خیلی زود سر از مجالس حفظ و خانقاه صوفیان درآورد اما ابوحامد می خواست فقیه دنیای اسلام شود و عنوان امام و قاضی را بگیرد. ابوحامد فقه شافعی را از ابوعلی رادکانی آموخت که غیر از فقه در مدرسه نیاز به یادگیری نحو و لغت و قرآن و حدیث بود. ابوحامد برای یادگیری بیشتر به جرجان رفت (مردم جرجان بیشتر حنفی بودند) که در آن جا از درس فقیه خاندان اسماعیلی استفاده کرد و آن ها در اختلافات فقه حنفی و شافعی دست قوی داشتند و وی یادداشت های خوبی از این بحث ها برداشت و تعلیقه ای فراهم آورد.^۱

وی در این اختلافات مذهبی با عقاید معتزله، کرامیه، حشویه و اشعریه آشنا شد و در حالی که بیشتر از ۲۰ سال نداشت، به طوس بازگشت که حادثه معروف دزد و سخن وی حادثه ای بود که ابوحامد همه عمر آن را فراموش نکرد.

ابوحامد سه سال در طوس ماند و سپس به نیشابور رفت و نزد امام الحرمین ابوالمعالی جوینی شاگردی کرد و با ابوعلی فارمدی و حکیم عمر خیام آشنا شد و در جرجان «التعلیقه فی فروع المذهب» (قبل از سنه ۴۷۰) و در نیشابور «المنخول من تعلیق الاصول» (قبل از سنه ۴۷۸) را تالیف کرد.

^۱ رک: زرین کوب، عبدالحسین، فرار از مدرسه، امیرکبیر، تهران، ۱۳۵۶، ص ۱۰.